

P. SZABÓ BÉLA

BERNOLÁK NÁNDOR (1880–1951),
A DEBRECENI M. KIR. TUDOMÁNYEGYETEM
MÁSODIK REKTORA

NÁNDOR BERNOLÁK (1880–1951), THE SECOND RECTOR OF THE HUNGARIAN ROYAL UNIVERSITY OF ARTS AND SCIENCES IN DEBRECEN. As second rector of the Hungarian Royal University of Arts and Sciences, Debrecen, which was launched in 1914, Nándor Bernolák played an important role in shaping the events of the first years. He was a nationally recognized theoretical criminal jurist when he was invited to chair the department of penal law in Debrecen. In addition to an outline of his brief, seven-year, university career, a discussion of his previous professional activities is offered, and the events of his life pertaining both to the early history of the university and to his subsequent political and legal career are highlighted. Professor Bernolák's reformist initiatives pertaining to criminal law as well as his attempts aimed at the renewal of law training are likewise reviewed. In summary it is stated that Nándor Bernolák excelled both as a criminal jurist and as a university manager. As regards his political career, it turned out to be rather brief and controversial. In view of the fact that he turned his back to his university commitments, we are obliged to consider him as one of those university professors who was lost for Hungarian higher education when they assumed political commitments.

Bernolák Nándor 1880. október 2-án született a zólyom-megyei Radványban.¹ Családi körülményeiről nem tudunk semmit, csak annyit, hogy katolikusnak keresztelték. Gyermekkoráról és kora ifjúságáról sem áll rendelkezésünkre adat, annyi bizonyos, hogy jogi tanulmányait a budapesti, illetve közbeesőn a kolozsvári egyetem jogi karán, valamint Berlinben végezte.² Már tanulmányai alatt kitűnt büntetőjogi tárgyú pályamunkáival (a tévedés tanáról és a visszaesés kérdésköréről), melyek későbbi, nyomtatásban megjelent műveinek alapját képezték. Első tudományos munkája már 1902-ben napvilágot látott.³ A vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára és megbízásából

¹ Életére vö. *Debreceni Kincses Kalendárium*, 1916, 37–38. Erre támaszkodik VARGA Zoltán, *A debreceni Tudományegyetem története 1914–1944*, Debrecen, 1967, I., 180–181; Lásd még *Új magyar életrajzi lexikon*, Budapest, 2001, I., 687–688; *Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, 1967, II., 197; *A magyar társadalom lexikonja*, Budapest, 1930, 61–62; *Magyar Politikai Lexikon: Magyar politikusok 1904–1929*, szerk. T. BOROS László, Budapest, é.n., 47; *Nemzetgyűlési Almanach 1920–1922: A Nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai*, szerk. VIDOR Gyula, Budapest, é. n., 21–22; Soós Ildikó, P. SZABÓ Béla, *Bernolák Nándor: Büntetőjogász – népjóléti miniszter – ügyvéd = A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947): Historia Iuridicae Facultatis*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002, I., 11–51.

² Vö. Szőgi László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919*, Budapest, 2001, 1498. sz., 131.

³ BERNOLÁK Nándor, *A semmisségi panasz*, Budapest, 1902.

hosszabb külföldi tanulmányutat tett Német-, Francia- és Olaszországban (Torino, Nápoly, Róma, Lyon). A tanulmányút során közjogi és államelméleti kérdések mellett elsősorban büntetőjoggal foglalkozott, mindenekelőtt a berlini egyetemen. Ezen a területen folytatott kutatómunkát és tanulmányozta a büntetési rendszereket, illetve a büntetés-végrehajtási intézményeket.⁴

Utazásai örök élményt jelentettek számára, mint az évekkel későbbi visszaemlékezéseiből is kitűnik: „*Egy csodálatosan szép, Olaszország minden varázsával telt húsvét vasárnap – éppen ma néhány éve, különös fájdalom vett rajtam erőt, a mint Róma élénk utcáin járva, néztem, hogy pusztul minden nagyság, a mit az ember alkot: a forum szép diadalívei bomlanak, Michel Angelo festményei összeperedeznek... minden emberi dicsőség véget ér... És látva kinn a mezőkön a boldog gondtalanságban élő népet, elgondolkoztam rajta, nem ezek oldották-e meg helyesen életkérdésüket, mert nem futnak fantómok után, a miket nem érhetünk el... s az emberiségnek talán nincs is csejje... Végtelen lemondással töltött el e gondolat, a mikor a késő esti órákban visszatérve Róma utcáira, ott találtam az éj nyomorult elhagyottait, a hajléktalan szenvedést, a melyet így soha sem láttam...*” A spleenes érzéseket a fiatal Bernolákban azonban legyőzi a szociális érzékenységet tükröző felelősségérzet, mert így folytatja visszaemlékezéseit, tulajdonképpen fiatalkori életcélját megfogalmazva: „*Az emberiségnek azt az emelkedettebb, nemesebb életét pedig, a melyben mostoha viszonyok senkit sem döntenek a bűn fertőjébe, csak minden kötelességérző ember folytonos, szüntelen lelkes munkája alkothatja meg.*”⁵ Talán még utazásai előtt, vagy azok közben jelent meg első nagyobb szabású monográfiája a visszaesés kérdésköréből.⁶

Kedves büntetőjog professzora és későbbi mentora, Balogh Jenő⁷ hatására megismerkedett a legmodernebb büntetőjogi irányzatokkal, melyek a klasszikus iskola ered-

⁴ *Debreceni Kincses Kalendárium*, 1916, 37.

⁵ BERNOLÁK Nándor, *A büntető politika és a társadalom kötelességei*, Budapest, 1908, 10–11. Mindazonáltal későbbi értékelője csak korlátozott szociális érzéket tulajdonít neki, mivel „szociális érdeklődése [...] nem haladta meg a szerénykörű jótékonykodás határát.” Vö. VARGA, i. m., 181., aki semmivel nem igazolja ezen vélekedését.

⁶ BERNOLÁK Nándor, *A visszaesés dogmatikai és büntető politikai szempontból*, (A kir. m. tud.-egyetem jogi és államtudom. kara által jutalmazott pályamunka), Jogi értekezések, szerk. BALOGH Jenő, Budapest, 1903, X. A széles szakirodalmi hivatkozás és a jogtörténeti bevezető gazdagsága arra enged következtetni, hogy a tanulmányhoz a szakirodalmat külföldön gyűjtötte össze.

⁷ Balogh Jenő (1864–1953) büntetőjog-professzor és politikus, aki tanulmányai befejezése (1885) után magántanári képesítést szerzett, majd 1901 és 1910 között a budapesti jogi kar büntetőjog professzora volt. 1910-től vallás- és közoktatásügyi miniszteri államtitkár, majd 1913. január 14-től 1917. június 15-ig igazságügy-miniszter volt. 1921 és 1953 között a dunántúli református egyházkerület főgondnoka, s mint ilyen 1927-től a felsőház tagja. Korának egyik vezető büntetőjog tudósa és meghatározó büntetőjog-politikusa. Több fontos törvény kezdeményezője volt a fiatalkorúak büntetőjoga, a büntetés feltételes felfüggesztése, börtönügyi igazgatási reformok, a próbára bocsátás, a képviselőházi bírás-

ményeit elismerve elsősorban a bűnelkövetők egyéniségének megismerése és a megelőzés problematikája felé fordultak. Ezen megközelítés, az ez irányú külföldi tapasztalatok – mint azt a fenti idézet is alátámasztja – egész tudományos felfogását meghatározták.

Hazatérése után (1905) bírósági szolgálatba lépett, majd 1906-ban berendelték az igazságügy-minisztériumba. Itt a törvényelőkészítő osztályon tevékenykedett, mint beosztott királyi ítélőtáblai bíró. Egyik legjelentősebb törvényelőkészítői feladatként részt vett az *I. Büntetőnovella* megalkotásában. Részt vett a Tóry Gusztáv – akkori államtitkár – elnöklete alatt 1906. december 13-án és 1907. január 3-án tartott szűkebb körű értekezleten, amelyen Balogh Jenő előterjesztése alapján megállapodtak az alkotandó törvény alapelveiről és főbb rendelkezéseiről.⁸ A novellát később kommentálta is Balogh Jenő segítőként.⁹

A minisztériumban töltött éveire esett a fiatalokúak bíróságáról szóló törvény munkálatainak kezdete is, mely javaslat egyik legaktívabb előkészítője volt.

Minisztériumi szolgálatából 1908-ban távozott, mivel a kassai jogakadémia nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki a büntetőjog, a bűnvádi eljárásjog és a jogbölcselet oktatására. A fentebb említett tanácskozások, valamint több nemzetközi kongresszus anyagának figyelembe vételével 1909-ben elkészítette a fiatalokúak bűnügyeiben követendő eljárásról szóló törvénytervezetet. Ezen tervezetet az igazságügy-minisztérium törvényelőkészítő osztálya többször átdolgozta, s indoklással ellátva megjelentette az *Igazságügyi Javaslatok Tára* 1912. évi 10. számában. Ez szolgált aztán a 1913: VII. törvénycikk alapjául.¹⁰

Kassán, miután tévedéstani munkájával¹¹ 1911-ben habilitált a budapesti egyetemen¹² és magántanári képesítést szerzett, rendes tanárrá minősítették. Kassai évei igen termékenyek voltak tudományos szempontból. Említett monográfiája mellett erre az időre esik néhány más tanulmányának közzététele is.¹³

kodás, a választási törvény és az esküdszékek hatáskörének korlátozása tárgyában. Az ő nevéhez fűződik a büntető perjog önálló tudományként való elismertetése. Volt az MTA főtitkára (1920–1935) és másodelnöke (1940–1943) is. Vö. *Magyar Nagylexikon*, Budapest, 1994, III., 136.; *Új magyar életrajzi lexikon*, Budapest, 2001, I., 350.

⁸ *A bűnvádi perrendtartás és novellái*, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1928², 664.

⁹ *A büntetőtörvények és a büntető novella. A hatályban lévő büntető törvények teljes gyűjteménye*, összeállította s jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, átnézte s az előszót és a bevezetést írta dr. BALOGH Jenő, Jogi zsebkönyvek gyűjteménye, Budapest, 1909, XIII.

¹⁰ *A bűnvádi perrendtartás...*, i. m., 665.

¹¹ BERNOLÁK Nándor, *A tévedés tana a büntetőjogban*, Kassa, 1910.

¹² ECKHART Ferenc, *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935*, Budapest, 1936, 677.

¹³ Pl. BERNOLÁK Nándor, *A modern büntetőpolitika és a társadalom kötelességei*, Magyar Gazdák Szemléje: A Magyar Gazdaszövetség folyóirata, Budapest, 13(1908); Uő, *A büntető politika és a társadalom kötelességei*, Budapest, 1908.

Kassán az oktatási feladatok mellett rendbe szedte a jogakadémia 30 ezer kötetes könyvtárát, illetve nagy figyelmet fordított a diákság szociális ügyeire és önképzésére. Igen tevékenyen kivette a részét azokból a mozgalmakból, melyek a nyomor leküzdése révén kívánták a bűnözés megelőzését biztosítani. Mint a fiatalok bűnözés egyik legjelesebb szakértője ekkor kapcsolódott be az ún. *patronage-mozgalom*¹⁴ irányításába is, melynek szellemi atyja Balogh Jenő volt.

Bernolák alapító tagja volt a *Kassai Katolikus Patronage-Egyesület*nek, amely 1908. december havában alakult meg. Az Egyesület preventív tevékenységet fejtett ki elkerülendő a gyermekek züllését és iskolakerülését, gondoskodott a fiatalok terheltek felügyeletéről, tagjai fogházmissziós tevékenységet folytattak, valamint gondoskodtak a szabaduló fiatalok elhelyezéséről.¹⁵

Bernolák és az Egyesület ez irányú aktivitását mutatja, hogy a III. Országos *Patronage-Kongresszust* 1911. szeptember 17. és 19. között Kassán rendezték meg, s az előkészítő bizottságnak a fiatal jogakadémiai tanár is tagja volt.¹⁶ A mozgalmon belül nagy tekintélyt vívott ki magának, több külföldi konferencián képviselte Magyarországot.¹⁷ Nagy szerepe volt emellett több, a kassai királyi ítélőtábla területén létrehozott *patronage-egyesület* megalakításában (Lőcse, Rozsnyó) is.¹⁸ Emellett jelentős tevékenységet fejtett ki az anya- és csecsemővédelem országos szervezetének kialakításában is.¹⁹

1913-ban a király a budapesti királyi tábla bírójává nevezte ki, de Balogh Jenő akkori igazságügy miniszter ismét a minisztérium törvényelőkészítő osztályára rendelte be. Itt másodízben vett részt a büntetőjogi reform-törekvések kidolgozásában, elsősorban

¹⁴ A *patronage* intézményének modern meghatározását FINKEY Ferenc, *Patronázs-munka és a fiatalok felügyelő hatósága*, Budapest, 1943. című munkájában találjuk. Eszerint „a *patronázs* szó általában, illetőleg tágabb értelemben jelenti a bajbajutott, akár önbibájukból, akár önbibájukon kívül álló okokból szerencsétlen sorsú embertársaink felebaráti támogatását és segítségét. [...] Különös, illetőleg szorosabb értelemben azonban *patronázs* alatt rendszerint az elbajutott, az erkölcsi züllés lejtőjére sodort vagy már bűnelkövető gyermekek, fiatalok és felnőtt bűntettesek iránti emberbaráti segítséget, ezeknek a további sülyedéstől való megmentésére irányuló feladatot értjük.”

¹⁵ *Jelentés a Kassai Katolikus Patronage-Egyesület működéséről* = A Budapesten 1909. szeptember hó 10. és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai: 1909. augusztus 3., Budapest, 1909, 144–149.

¹⁶ Egyúttal Kérészy Zoltán akkori jogakadémiai igazgatóval együtt képviselte is a kassai királyi állami jogakadémiát a kongresszuson. Vö. *A Kassán, 1911. szeptember hó 17–19. napján tartandó III. Országos Patronage-Kongresszus iratai: 1911. július 2.*, Kassa, 1911, 93.

¹⁷ Részt vett a fiatalok bíróságainak első nemzetközi kongresszusán Párizsban (1911. június 29.–július 1.), valamint az V. nemzetközi *patronage-kongresszuson* Antwerpenben (1911. július 16–21.). Ezekon a kongresszusokon több önálló és kollektív indítványából lett határozat. Ő javasolta például a párizsi ülésen annak szorgalmazását, hogy „az illetékes hatóságok főleg a tanítókat és a tanítónőket nyerjék meg a *patronage* ügyének, s azokat e téren szerzett érdemeikért erkölcsi elismerésben és anyagi jutalmazásban részesítsék.” A magyar küldöttek Antwerpenben kezdeményezték egy negyedéves nemzetközi folyóirat kiadását is a fiatalok bíróságait illető s ezzel kapcsolatos kérdések tárgyalására. Vö. *A Kassán...*, 102. és 107.

¹⁸ *A Kassán...*, 116–117.

¹⁹ *A magyar társadalom lexikonja, i. m.*, 61.

a fiatakorúakra vonatkozó büntetőtörvények kodifikációjának lezárásában. Keze nyomát rajta hagyta a közveszélyes munkakerülőkről (1913: XXI. törvénycikk), a választójog büntetőjogi védelméről szóló törvényeken (1913: XXXIII. törvénycikk), a sajtótörvényen (1914: XIV. törvénycikk) és az esküdtbírói novellán (1914: XIII. törvénycikk) is.²⁰ Legfontosabb kodifikatórius munkája *A büntetésekről szóló törvénytervezet* volt.²¹ A háború kitörése után egy ideig Bernolák képviselte a minisztériumot a hadfelügyeleti bizottságban.²²

Miután a debreceni egyetemet az 1912: XXXVI. törvénycikk alapján megszervezték, a jog- és államtudományi kar hat új professzora²³ közül az egyikként Bernolákot nevezték ki a büntetőjogi tanszékre a büntetőjog és a bűnvádi eljárás jog nyilvános rendes tanárának.²⁴ Tanártársaival együtt hivatali esküjét 1914. augusztus 31-én tette le a kultuszminisztériumban.²⁵ A háború kezdete, a rendkívüli helyiség gondok, valamint a Debrecenben dúló kolera-járvány veszélyeztette ugyan, de nem odázta el az oktatás megkezdését, ami 1914. október 20-án indult meg. Bernolákot néhány tanártársával együtt B-osztályú népfelkelőnek sorozták be a tanév során, de a honvédelmi miniszter felmentette őket a tényleges szolgálat alól.²⁶

Csaknem hét évig tartó tanári működéséről viszonylag keveset, a jogoktatás korabeli gondjaival kapcsolatos gondolatairól viszont sokat tudunk.

A debreceni magyar Királyi Tudományegyetem 1915. június hó 7-én tartott rektorválasztó ülése 11 szavazattal egyhangúlag választotta meg az egyetem második – egy-

²⁰ *Magyar politikai lexikon, i. m.*, 47. Az említett törvények egy részét Bernolák így értékelte: „*A közveszélyes munkakerülők megfékezésére s a bennük rejlő veszedelem megszüntetésére törvényhozásunk megalkotta az 1913:XXI. törvénycikket, amelynek végrehajtására az előkészület serényen folyik... Az esküdtbírói eljárásról szóló új törvény az ítélkezés komolyságának helyreállításával, az új sajtótörvény főképen azszal fog közrehatni a közviszonyok javulására és a kriminalitás csökkentésére, hogy emeli azoknak a tényezőknél a felelősségérzetét, akik a társadalmi és a közéletre az irodalom és a hírlapirodalom útján gyakorolnak befolyást.*” BERNOLÁK Nándor, *Újabb teendőink a bűncselekmények ellen folytatott küzdelemben*, Pécs, 1914, 3.

²¹ *Nemzetgyűlési Almanach, i. m.*, 21.

²² *A magyar társadalom lexikonja, i. m.*, 61.

²³ A tizenkét tanszékkel létrehozott jogi karra hat új professzor (Bernolák Nándor, Illyefalvi Vitéz Géza, Kiss Géza, Márffy Ede, Mártonffy Marcel, Iványi Béla) mellé a debreceni református jogakadémia hat tanárát (Jászi Viktor, Teghze Gyula, Kun Béla, Tóth Lajos, Kovács Gábor, Bacsó Jenő) vette át az egyetem. Vö. SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetem alakulás története: A Kollégiummal való kapcsolatok továbbélése az egyetemnek, mint egységnek életében*, Debrecen, 1941, 61.

²⁴ A Debreceni Református Kollégium jogakadémiájának büntetőjogi tanszékén 1887-től 1913 júliusában bekövetkezett haláláig Ozory István oktatott. Nincs adatunk arról, hogy a tanszék az egyetem működésének megkezdéséig betöltötték volna. BALOGH Ferencz, *A debreceni református Kollégium története adattári rendszerben*, Debrecen, 1904, 539–540.

²⁵ SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetem alakulás... , i. m.*, 61.

²⁶ Vö. *Rectori beszámoló, melyben Kiss Ferenc az egyetem 1914–15. évi rectora az egyetem 1914–15. évi történetéről, az 1915. évi szeptember hó 27-én tartott egyetemi közgyűlésen beszámolt*, ÉK., 1914/15, 13. Vö. *Gerundium – Egyetemtörténeti folyóirat* (2010/1), 79.

ben első választott – rektorának. Bernolák a „megnyilatkozó bizalomnak engedve”, a „kitüntetett bizalomról örömmel értesült s a rectori Méltóságot elfogadta.”²⁷

Az egyetem második rektoraként programját így fogalmazta meg: „Programmot egyébként nem kívánunk nyújtani; szoroson meghatározza azt az egyetem rendeltetése, amely az ifjúságtól lelkiismeretes önképzést, a tanártól komoly tudományos bívárkodást, az ifjúság gondos nevelését és tanítását, a szabad egyetem szervezetében pedig művelt, de laikus közönség rendszeres továbbképzését követeli. Mind ennek meglévő előfeltételeit óhajtjuk tovább fejleszteni, amennyiben pedig még hiányoznak, a lehetőséget biztosítani.”²⁸

Tanévnyitó beszéde után rektori székfoglaló értekezését „A háború tanulságai és a büntetőjog reformja” címmel tartotta meg.²⁹

Rektori tisztsége bizonyos értelemben elhíresült azáltal, hogy Ady Endre a Nyugat 1916. március 16. számában gunyorosan megfeddi a debreceni egyetemet és magát Debrecen városát is Bernolák személye miatt: „»Hejh, Debrecen! nem szeretnék Debrecen lenni, aki a maga gyönyörű kálvinista rómaságát, főiskoláját s vagyonát földoldozta egy alighanem Kalksburgban regulázott egyetemért. S milyen nyílt titok, hogy ezt a gyönyörű kollégiumot, mibelyst egyetem lett, Bernolák Nándor első rektorságára bízták. Diákkongresszusokról emlékszem e szűzmáriás, májbajosnak látszó öcsémre, s megüt a guta, ha komolyan kell tudnom, hogy ez a – Nándor a debreceni egyetem rektora.”³⁰ Bernolák évnyitó beszédéből egyébként egyértelműen kiviláglik, hogy igen jó viszonyban volt személy szerint is a Tiszántúli Református Egyházkerület és a debreceni református egyház vezetőivel.³¹

Rektori éve maradandó sikereket hozott a világháború okozta súlyos nehézségek és a pénzügyi válság ellenére. Sikeresen irányította a már létező intézmények továbbfejlesztését és újak létrehozását: *Mensa academica* (egyetemi diákasztal),³² a bírósági internátus,³³

²⁷ ET-Rektorválasztási jegyzőkönyvek, 1.

²⁸ Megnyitó beszéd: A Debreczeni m. kir. tudományegyetem 1915–16. tanévének megnyitó ünnepén elmondotta Bernolák Nándor, ÉK., 1915/16, 17.

²⁹ Ennek meghirdetett megjelenése valószínűleg elmaradt, mivel a Magyar Könyvészet nem hozza. Vö. *Magyar Könyvészet 1712–1920*, PETRIK Géza retrospektív bibliográfiája, Kiszlingstein Sándor, Kozocsa Sándor, valamint az Országos Széchényi Könyvtár kiegészítései, CD-Rom, Arcanum Kiadó, 2000.

³⁰ ADY Endre, *Az én kálvinistaságom*, Nyugat 1916. március 16. Talán Ady ezen kirohanására vezethető vissza Varga Zoltán azon állítása, hogy a „reakciós” Bernoláknak jó viszonya volt a katolikus klérushoz. Vö. VARGA, i. m., 133.

³¹ Vö. ÉK., 1915/16, 15.

³² Dr. Gárdos János budapesti orvos alapítványát felhasználva Debrecenben és Pozsonyban létrehozták a *Mensa academicát*. A debreceni intézmény működésének előfeltételeit Bernolák rektor teremtette meg azáltal, hogy az Országos Bírói és Ügyészi Egyesülettől egy épületrészt vett bérbé és megalkotta a fenntartó állandó egyesület alapszabályait. A *Mensa academica* 1915. szeptember 1-jén kezdte meg működését, tíz hónapon keresztül 40 hallgatónak nyújtva bőséges ebédet és vacsorát részben ingyen, részben harmad áron. Vö. BERNOLÁK Nándor, *Jelentés a Debreczeni m. kir. Tudományegyetem 1915/16. tanévi állapotáról és működéséről*, ÉK., 1915/16, 34, 38 és 125–127.

³³ Bernolák kezdeményezésére az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület debreceni csoportja internátus céljára biztosított a Debreczeni Első Takarékpénztár III. emeletén 15 helyiséget

más egyetemi ifjúsági intézmények,³⁴ mint a Szent László kollégium megnyitása fűződik a nevéhez.³⁵ Hivatali éve alatt jött létre a földrajzi intézet,³⁶ valamint saját kockázata 12 helyiségből álló lakást bérelt a városban szemináriumi helyiségek céljára.³⁷

A Kollégiumtól az ekkor létrehozott Egyetemi Kör³⁸ részére átvett tőke jelentős részének befektetésével Bernolák az Egyetemi Kör helyiségét klubszerűen rendeztette be.³⁹ Személyes kapcsolatainak tulajdonítható, hogy rektorsága alatt ajándékozta Balogh Jenő miniszter magánkönyvtárának egy nagy értékű részét a büntetőjogi szemináriumnak.⁴⁰ Bernolák saját könyveinek egy részét is a szemináriumnak adta, illetve elődje, Ozory professzor özvegyét is rávette, hogy férje könyvtárát ugyanezen célra engedje át.⁴¹ Szintén az ő nevéhez fűződik a Népszerű Főiskolai tanfolyam beindítása, melynek keretében rektorsága évében „*mintegy harminc alkalommal fejtegettük városunk művelt közönsége előtt egyfelől a háború előidéző tényezőit, viszonylatait és hatását, másfelől a tudomány számos más problémáját.*”⁴²

Rektorságának fontos eseménye volt az 1915/16. tanév záró ünnepén felolvasott munkája a jogi oktatás reformja tárgyában, melyben – saját kartársai véleményével is ütközve – összegezte a jogi oktatással szemben támasztott elvárásait. A jog- és államtudományi kar tanulmányi és vizsgálati rendjének reformvitájában alakult ki a tanévzáró beszéd gondolatmenete.⁴³

Az 1917/18-as tanévben a jog- és államtudományi kar dékánja, majd a következő tanévben, a forradalmak évében prodékán – s így mindkét évben az Egyetemi Tanács tagja – volt. Ezen minőségénél fogva több esetben szembeszállt az egyetem szellemi egységét veszélyeztető jelenségekkel. Ezzel azonban többször szembe találta magát a

bírák és ügyészek fiai számára. Ugyanitt működött a *Mensa academica* is. Az internátus első lakói között volt Nizsalovszky Endre, a debreceni és budapesti egyetem későbbi neves magánjogásza is. Vö. BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, *i. m.*, 39. és *ÉK.*, 1915/16, 129–130. BALOGH Judit, *Nizsalovszky Endre (1894–1976)* = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949), szerk. P. SZABÓ Béla, Debrecen, 2006, II., 71–141.; Uő, *Debreceni adalékok Nizsalovszky Endre életrajzához*, Debreceni Szemle, (2007/2), 240–251.

³⁴ *DKK.*, 1916, 38.

³⁵ A kis kollégium hat katolikus vallású fiatalnak nyújtott „*meleg otthont, szeretetteljes és gondos nevelést.*” Vö. BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, *i. m.*, 40. és *ÉK.*, 1915/16, 133–134.

³⁶ BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, *i. m.*, 32.

³⁷ BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, *i. m.*, 34.

³⁸ Első évének tevékenységéről vö. *Uo.*, 41–42. és *ÉK.*, 1915/16, 134–135.

³⁹ SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetem alakulás...*, *i. m.*, 86., valamint BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, *i. m.*, 41.

⁴⁰ *ET-Jegyzőkönyv.*, 1915/1916, 16 et. sz.

⁴¹ BERNOLÁK Nándor, *Jelentés...*, *i. m.*, 35.

⁴² *Uo.*, 36.

⁴³ *A jog- és államtudományi oktatás és továbbképzés reformja*, A Debreceni m. kir. Tudományegyetem 1915–1916. tanévének záró ünnepén felolvasva BERNOLÁK Nándor, *ÉK.*, 1915/1916, 183–206. A tanulmány elemzésére Bernolák elméleti munkásságának tárgyalása során kerül sor.

helyi vagy országos hatalom képviselőivel. Az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvei az alábbi eseményekről tanúskodnak.

A polgári demokratikus forradalom időszakában a közoktatásügyi kormányzat arra törekedett, hogy a budapesti egyetemre „*demokratikus szellemű*” tanárokat nevezzenek ki és ezzel ellensúlyozzák a „*retrográd*” egyetemi tanárok tevékenységét. A budapesti jogi kar – az egyetemi autonómiára hivatkozva – ellenállt ezen törekvéseknek. A debreceni jogi kar vezetése (Teghze Gyula⁴⁴ dékán és Bernolák prodékán) támogatta budapesti kollégáik törekvéseit, és arra akarta rábírní a Debreceni Egyetem tanácsát, hogy az tiltakozó iratot terjesszen fel a közoktatásügyi miniszterhez, felemlítve az említett ki-nevezések törvénytelenységét, illetve aggályosságát a tudomány szabadsága és önállósága szempontjából. Zoványi Jenő, a hittudományi kar professzora szembeszállt a jogi kar javaslatával és szorgalmazta, hogy az egyetemi tanács kérje a minisztert, hogy a debreceni egyetemre is minél több a „*baladás vágyától áthatott*” tanárt nevezzen ki. Zoványi ezen javaslata Bernolák éles ellenkezését váltotta ki. Az Egyetemi Tanács sem Zoványi, sem Teghze és Bernolák javaslatát nem fogadta el és mindkét felvetés felett „*napirendre tért*”. Bernolák ezen fellépésére vezethető vissza, hogy a debreceni munkástanács 1919. február 16-i ülésén több professzorával együtt (Huss Richard, Milleker Dezső) az ő eltávolítását is sürgette az egyetemről. Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter azonban ennek a kérésnek nem tett eleget.⁴⁵

A kommün alatt mivel egy ideig Teghze Gyula dékán és Bernolák prodékán is távol volt Debrecenből, a jogi kar Mártonffy Marcel professzort bízta meg a dékáni hivatal vezetésével. Mártonffy a szocialista párt és a nemzeti tanács tagja volt ekkor. Mídőn Bernolák visszaérkezett, és mint prodékán a dékáni hivatal vezetését át akarta venni, heves szóváltásba került Mártonffyval, aki azzal akadályozta meg a prodékánt jogainak gyakorlásában, hogy megfenyegette: feljelenti Lefkovics Vilmos szocialista párttitkár, közoktatási megbízottnál. Bernolák későbbi elfogásának és Budapestre hurcolásának ez egyik oka lehetett. Visszatérte után a szóváltás miatt Mártonffy bocsánatot is kért tőle.⁴⁶

Valószínű tehát, hogy ez az intermezzo is hozzájárult, hogy 1919 áprilisában, még a román csapatok beérkezése előtt, a diktatúra képviselői két jogi kari professzortársával, Illyefalvi Vitéz Gézával⁴⁷ és Haendel Vilmossal⁴⁸ együtt őrizetbe vették és Buda-

⁴⁴ SZABADFALVI József, *Teghze Gyula: A jogbölcsélet és a nemzetközi jog professzora* = A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947): Historia Iuridicae Facultatis, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002, I., 74–100.

⁴⁵ VARGA, *í. m.*, 90–91.

⁴⁶ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/1920, 174. sz.

⁴⁷ Életréte vö. FÓNAI Mihály, *Illyefalvi Vitéz Géza: A statisztikus* = A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947): Historia Iuridicae Facultatis, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002, I., 102–128.

⁴⁸ P. SZABÓ Béla, *Haendel Vilmos: Egy vitatott politika-professzor* = A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947): Historia Iuridicae Facultatis, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002, I., 235–279.

pestre hurcolták.⁴⁹ A fogságból csak június közepén szabadultak meg, és tértek vissza Debrecenbe.⁵⁰

Egy másik ügyben szintén szembe került Bernolák a forradalom egyetemi híveivel: a Népszava 1919. május 29-i számában a hittudományi kar Lencz Géza akkori dékán aláírásával üdvözölte a Tanácsköztársaságot. Ezzel kapcsolatban Bernolák az egyetemi tanács 1919. június 20-i ülésén az alábbi határozati javaslatot terjesztette be. *„Az egyetemi tanács megdöbbenéssel értesül a hittud. karnak márczius hó 26-án hozott és előttiünk ismeretlen tényezők által a Népszava c. bpesti lapban május 29-én közlött, a tanácsköztársaság vezetőibez intézett üdvözlő határozatáról és annak indokolásán őszinte sajnálatát fejezi ki.”* Az indítványt a tanács elfogadta.⁵¹

A címis városba való visszatérése után a román megszálló csapatok visszaéléseitől felháborodva azokról dr. Hector Muaro angol orvos útján tájékoztatta a békekonferenciát és az angol közvéleményt. Így Bernolákkal szemben a megszálló román hatóságok is keményen felléptek, üldözték,⁵² s – az egyetemi tanács értékelése szerint – súlyos atrocitást követtek el ellene: 1919. december 21-én a hajnali órákban fegyveres román csapatok vették körül lakását, házkutatást tartottak nála és délelőttig katonai őrizet alatt tartották, s hadbíróság elé akarták állítani. Ezt azonban valahogyan elkerülte. Mivel Illyefalvival is hasonlók történtek 1920 februárjában, az Egyetemi Tanács a magyar nemzeti hadsereg Debrecenbe való bevonulása (1920. március 11.) után kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a súlyos atrocitásokat illetékes helyen jelentse be. További folyománya az ügynek nem mutatható ki.⁵³

A forradalom után az Egyetemi Tanács 1919 decemberében úgy döntött, hogy a *„forradalommal és különösen a bolsevizmussal való vonatkozásban”* igazoló eljárást megindítását kezdeményezi *„annak megállapítása céljából, vajjon a tanácsköztársaság idején tanári testületünk valamely tagja hivatalos minőségében”* nem követett-e el olyan magatartást, *„mely a magyar hazá iránti híűség, az egyházak alkotmánya, a társadalmi rend és az egyéni tisztesség szempontjából legkevésbé is kűfogs alá esik.”* Az első igazoló bizottság tagjául 1920 januárjában három jogászprofesszort, Bernolák Nándort, Illyefalvi Vitéz Gézát és Haendel Vilmost kérte föl a tanács.⁵⁴ Nevezett három professzort, mint a komműn alatt fogva tartottakat, erkölcsi okokból jelölte az egyetemi tanács a bizottságba, bár az igazolást

⁴⁹ Az Egyetemi Tanács 1919. április 25-i ülésének jegyzőkönyve 35. szám alatt a rektor, Kiss Géza beszámolt az elfogás tényéről, és arról is, hogy utóbb a várost 1919. április 23-án megszálló román csapatok parancsnokát, Dumitrescu tábornokot is kérte, hogy tanártársai szabadon bocsátása érdekében járjon közben. *ET-Jegyzőkönyv*, 1918/1919, 35. sz.

⁵⁰ Vö. *ET-Jegyzőkönyv*, 1918/1919, XIII. ülés (1919. június 20.) napirend előtt.

⁵¹ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/1920, ad 144. sz. Varga a jegyzőkönyv tanúsága ellenére azt állítja, hogy Bernolák javaslata felett egyenlően oszlottak meg a szavazatok. Ez nem igaz. Vö. VARGA, *i. m.*, 93.

⁵² *Magyar politikai lexikon*, *i. m.*, 47.

⁵³ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/1920, 92. sz.

⁵⁴ *Uo.*, 65. sz.

végül elvégző testület később más összetételű lett (Teghze Gyula, Bacsó Jenő, Darkó Jenő és Pápay József professzorok).

A forradalmak csitulta után, 1920 és 1922 között a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja programjával a debreceni IV. választókerület nemzetgyűlési képviselője volt.⁵⁵ Képviselőségéhez kapcsolódik az az esemény, amely nevét a büntetőjog-történészek szűk körén kívül is híressé, hírhedtté tette.

Az 1920 augusztusában Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter által az egyetemi és főiskolai beiratások szabályozásáról beterjesztett törvényjavaslat nemzetgyűlési vitájában Bernolák Nándor és 77 képviselőtársa módosító indítványt nyújtott be a *numerus clausus* faji alapú bevezetése céljából. Az indítvány a beiratkozási engedélynek a létszámkereten belüli megadásáról szólva – ami felett az egyes karok tanárainak teljes ülése határozott – a következő utasítást tartalmazta: „Az engedély megadásánál a nemzetbűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kétegye annak kilenctizedrészét.” A törvényjavaslatot a módosító indítvány értelmében fogadták el, így a mai történelemtudomány a „faji alapú” *numerus clausus* egyik szellemi atyjának tekinti Bernolákot.⁵⁶

Ő volt a Parlamentben előadója, – amint Angyal Pál utalásaiból kitérünk – tulajdonképpen *spiritus rectora* a Rendtörvénynek⁵⁷ is, amely szintén kevés dicséretben részesült az utókor részéről.⁵⁸

1921. április 14. és 1922. június 16. között az első Bethlen-kormányban a népjóléti és munkaügyi miniszter tisztét töltötte be.⁵⁹ Miniszteri ideje alatt született egy „a betegség és baleset esetére szolgáló biztosítási bíráskodás tárgyában készült” és „a nem hivatásos állományból származó hadirokkantak, badiárvák, badiözvegyek ellátásáról szóló” törvényjavaslat, kibocsátottak egy rendeletet az állami tisztviselők gyógykezelésére vonatkozóan és létrehozták az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési alapot.⁶⁰ Nevéhez fűződik a pestszentlőrinci Állami-lakótelep (később Havanna) kialakítása a trianoni menekültek számára.⁶¹

⁵⁵ 1920. június 14-én választották meg. Vö. *Nemzetgyűlési Almanach, i. m.*, 22; KUGLICS Gábor, *A politikai katolicizmus története Magyarországon*. Vö. http://iroga.hu/keresztenydemokracia/Kuglics_G.htm

⁵⁶ GYURGYÁK János, *A zsidókérdés Magyarországon*, Budapest, 2001, 120; MONORI Áron, *A numerus clausus és a magyar katolikus sajtó 1919–1920*. Vö. http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_02_nyar/03_numerus_clausus/04.html

⁵⁷ Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921: III. törvénycikk.

⁵⁸ Bernolákot érthetetlenül és tévesen még a trianoni békeszerződés egyik aláírójának is tekintik, holott ahhoz – jelenlegi tudásunk szerint – semmi köze nem volt. Vö. ORMOS Mária, *Civitas fidelissima*, Szekszárd, 1999, 38.

⁵⁹ BÖLÖNY József, *Magyarország kormányai: 1848–1992*, Budapest, 1992³, 88, 119, 234, 266.

⁶⁰ *A Minisztertanács ülésének napirendi pontjai 1867–1944*, CD-Rom, Arcanum Kiadó, 2000.

⁶¹ TÉGLÁS Tivadarné, *Az Állami-lakóteleptől a Havannáig*, Népszabadság, 2002. szeptember 5.

A kormányból való távozása után már nem tért vissza Debrecenbe. Az egyetem évkönyvei már az 1922/23. évre mint nyugalmazott nyilvános rendes tanárt jelölik. És így maradt a második világháborúig. Úgy tűnik, ezen kívül a debreceni egyetemmel minden kapcsolatát megszakította.

Bernolák 1951. augusztus 8-án bekövetkezett haláláig Budapesten ügyvédkedett, s egyetemi magántanárként tevékenykedett. Pesti oktatómunkájának még alaposan utána kell nézni. A húszas években újra foglalkozott a büntető eljárásjogi szabályok kommentálásával,⁶² s emellett közfeladatokat is vállalt. Egy ideig ő volt a Keresztényszocialista Országos Szakegyesületek Szövetségének társelnöke.⁶³ 1925-ben a korábban a keresztény magyar szellemű gyermek és ifjúsági irodalom művelésére alapított és ekkorra csődbe jutott Magyar Jövő Ifjúsági Irodalmi Rt. csődbiztosa.⁶⁴ 1938-ban alapítója volt a Magyar–Szlovák–Ruszin Testvérközösségnek, amelyet a visszatért felvidéki és kárpátaljai területek lakosainak reintegrálása érdekében hoztak létre a magyar szellemi élet jeles képviselői.⁶⁵ A harmincas évek második felében a magyarországi nemzetiszocializmusról jelent meg könyve Bécsben.⁶⁶

A tudós Bernolák – akit az utókor talán méltatlanul feledett el – kora egyik haladó szellemű „szürke eminenciása” volt, aki a 19. század végén éledő legmodernebb büntetőjogi irányzatok tanításait képviselte, valamint törvényelőkészítő munkája és a már megalkotott törvények kommentálása által segítette ezen gondolatok hazai büntetőjogi elméletbe, illetve gyakorlatba való beépülését.

A haladó szellemű jogtudós munkásságát azzal méltathatjuk röviden, ha utalunk a korabeli büntetőjog-tudományban lezajló, a haladást célzó folyamatokra, melyek „oldalvizen” hatott a pozitivistákról a magyar büntető-jogalkotásra, különös tekintettel az 1908. évi *I. Büntetőnovellára* és az ezt kiegészítő törvényekre, melyek megalkotásában és értelmezésében Bernolák Nándor érdemei elvitathatatlanok.

A század végén kialakult büntetőjogi irányzatokról általánosságban elmondható, hogy szakítottak az absztrakt „tett” szemléletével, és a vizsgálódás súlypontját az elkövető személyére helyezték át. Az új irányzatok képviselői szerint a tettnek csak annyiban van jelentősége, amennyiben kifejezi elkövetőjének a benne örökletesen meglévő bűnő-

⁶² *A bűnvádi perrendtartás és novellái*, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1928.²

⁶³ *Magyar Katolikus Lexikon*. Vö. <http://lexikon.katolikus.hu/LINKEK/LINKKKKK/LINKKE/22KERSZ.2.HTML>

⁶⁴ NYERGES András, *Színrebontható*, Élet és Irodalom, 16. sz., 2007. április 20.

⁶⁵ A Testvérközösség céljaként többek között az alábbi gondolatokat jelölték meg az alapítók: „*Mi, a Kárpát-medencében szabad népek önkéntes szövetségét és együttélését akarjuk megalósítva látni. Ha ezer évig egymás mellett, egymásért, a közös hazá boldogulásáért együtt küzdhetett és vérezhetett szlovák, ruszin és magyar, kell hogy megtaláljuk a közös életlehetőségeket a megváltozott keretek között is.*” Azt, hogy Bernolák nem került partvonalra a „demokratikus” értelmiség szemében, mutatja a tény, hogy a 34 aláíró között szerepelt Bartók Béla, Kodály Zoltán, Féja Géza, Márai Sándor és Vaszy Viktor is.

⁶⁶ BERNOLÁK Nándor, *Nationalsozialismus in Ungarn*, Wien, 1939.

zési hajlamból vagy/és a környezeti hatásból eredő személyi veszélyességét.⁶⁷ Könnyű felismerni, hogy a természet- és társadalomtudományok újszerű módszereinek és eredményeinek felhasználása során kialakult két új irányzatról, az antropológiai⁶⁸ és a szociológiai iskoláról van szó, melynek tanaival Bernolák már egészen fiatalon megismerkedhetett.

E két irányzat „tettes büntetőjogi iskola” gyűjtőnéven vált ismertté. A klasszikus irányzat és a büntetőjogi reformmozgalmak közötti vita valójában a körül folyt, hogy az egyént cselekményéért bűnösségének és a cselekmény tárgyi súlyának arányában kell-e büntetni vagy pedig a cselekmény csupán indokul szolgál arra, hogy az egyén ún. személyi veszélyessége alapján alkalmazzanak vele szemben biztonsági intézkedést.⁶⁹

Az új irányzatok tagadták az egyén erkölcsi (individuáletikai) felelősségét, helyette társadalmi erkölcsi felelősségét hangsúlyozták (szociáletikai felelősség), mely szerint a tettes azért büntethető, mert a bűncselekmény elkövetésekor nem a társadalmi erkölcs szerint viselkedett, s a szociáletikai szabályok megsértése mutatja az elkövető társadalmellenességét, antiszocialitását.⁷⁰

Ha vizsgáljuk a modern kriminológia hatását a korabeli anyagi büntetőjogra, a leginkább szembetűnő az, hogy a reformirányzatok nem a klasszikus büntetőjogi dogmatika megsemmisítésére törekedtek, hanem annak életképesebbé tételére, továbbfejlesztésére. Ebben a fejlődési folyamatban két erő csapott össze egymással. Egyrészt az egyoldalú klasszikus formalizmus, másrészt a túlzó kriminológikus szubjektívizmus. E kettő harcából fejlődött ki az az irányvonal, amely az anyagi büntetőjog gazdag fejlődésének rakta le az alapját.⁷¹

Magyarországon az 1878: V. tc. (a Csemegi-kódex) megalkotását követően néhány évtizeden belül bebizonyosodott, hogy a jogi dogmatizmusra törekvő, klasszikus elve-

⁶⁷ *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia*, Budapest, 1980, 567.

⁶⁸ Erről újabban lásd PAPP László, *Új büntetőjogi irányzatok a századfordulón: a kriminálanropológia megjelenése Magyarországon*, *Jogtörténeti Szemle*, (2008/4), 40–44.

⁶⁹ „*Új eszmék forrognak az egész világon s a büntetőjog terén is egészen új gondolatok járják át az embereket. A művelt nyugot [sic!] államai nem késnek kivenni részüket a törvényalkotás terén sem e mozgalomból. Az a régi harc, a mely az akaratszábadtság és a determinizmus terén s a kettőnek egymás közti viszonyában az embereket századok óta foglalkoztatta, a büntetőjog terére néhány évtized óta sokkal erősebben csap át, mint az bármely korban észlelhető.*” – Fogalmazott Bernolák 1905-ös jogászegyleti hozzászólásában. Vö. *A Büntetőtörvénykönyv novellája*, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 248. sz. (1905. szeptember), 259.

⁷⁰ „[...] minden büntetés alapját és mértékét egyaránt az fogja megállapítani: minő mértékben hatott közre a cselekmény elkövetésében az egyén akarata és az egyén bűne; hol van szó javíthatatlanságról és hol arról, hogy egy embert ki kell zárni a társadalomból azért, mert rossz, vagy azért, mert a társadalmi életre képtelen [...] Azt hiszem, hogy az utolsó évtizedek nagyon is ráirányították a figyelmet a determináló tudománynak egy hatalmas csoportjára; ezen tudományokkal szemben a büntető törvényhozásnak is el kell foglalnia a maga álláspontját.” Uo., 259–260.

⁷¹ „*Azt hiszem, hogy igenis itt az idő, mert ha az eszmék még nem is alakultak ki olyformán, hogy matematikai pontossággal állanánk szemben, de annyira igenis kialakultak, hogy a gyakorlati élet bizonyos követelményeivel már számolhatunk.*” Így tör lándzsát Bernolák a törvényi szabályozás mellett. Vö. *A Büntetőtörvénykönyv novellája*, i. m., 260.

ket követő törvénykönyv nem képes helyesen funkcionálni.⁷² Az irodalomban megindult az évtizedes vita a büntetőjogi reformok tárgyában. Több eredménytelen törvényjavaslat után a századfordulóra nőtt fel az a tudósgeneráció, mely a reformeszmék egy részét győzelemre vezethette. A korszak egyik vezető büntetőjogász személyiségének, Balogh Jenőnek 1900-ban született programirata jelölte ki a következő évtizedre a munkálatok irányát.⁷³ A megvalósításra a lehetőséget az adta, hogy 1902-ben Plósz Sándor akkori igazságügy-miniszter Baloghot bízta meg a Büntetőnovella egy részének elkészítésével, mely aztán viszonyítási pontként szolgált a jogalkotási folyamatban.

Az új Büntetőnovella végleges szövegének megalkotása előtt 1906 decemberétől a következő év áprilisáig a tervezet megvitatása céljából – mint fennebb láttuk – tanácskozmányt hívtak össze, amelynek tagjai voltak Günther Antal igazságügy-miniszter mellett a magyar bírói, ügyészi, ügyvédi és jogtanári kar kiváló képviselői is. Az *I. Büntetőnovella* elveinek és végleges szövegének kidolgozásában jelentős szerepet vállalt Töry Gusztáv államtitkár és Szászy Béla miniszteri tanácsos mellett Bernolák Nándor is. A Büntetőnovellához kapcsolódó indokolás legnagyobb részét ő szerkesztette.

A képviselőház plénuma 1908 májusában tárgyalta a tervezetet és – mivel „*a különböző pártok egyértelműen hozzájárultak a javaslat reformeszméihez*”⁷⁴ – így a javaslatot egyhangúlag elfogadták. Ekként az 1908: XXXVI. tc., mint a Csemegi-kódex első büntetőnovellája elfogadásra került.

A Büntetőnovella megalkotása után Bernolák a *Modern büntető politika és a társadalom kötelelességei*⁷⁵ című tanulmányában részletesen elemezte azon bevezetendő intézményeket, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy visszaszorítsák a bűnözést. Büntetőjogi nézeteit érzékelhetően áthatja a keresztény neveletéséből adódó emberszeretet gondolata. A társadalom védelmét és a bűncselekmények elkövetésének visszaszorítását csak az egyes ember szubjektumának szem előtt tartásával és a romlott életű emberek megjavításával tartotta elképzelhetőnek. „*Évszázadokon keresztül figyelmen kívül hagyták, hogy a bűncselekményekkel szemben folytatott küzdelem vezérlő gondolata sem lehet helyesebben más, mint az ember eszméje, az emberiség egyetemes, általános céljainak szolgálata.*

⁷² Vö. KIRÁLY Tibor, *A büntetőjog a dualista és az ellenforradalmi korszakban* = A magyarországi polgári államrendszerek, szerk. PÖLÖSKÉI Ferenc, RÁNKI György, Budapest, 1981, 416–437.

⁷³ BALOGH Jenő, *Büntető törvényeink módosításához*, Huszadik század, (1900/10–11), 243–255, 330–346. Balogh törekvéseit Bernolák így foglalja össze: „*Követelményeit négy részre osztotta. Számolva azzal, hogy a bűncselekmények jelentékeny része olyan tényezőkre vezethető vissza, amelynek megszüntetésére az állam és a társadalom befolyást gyakorolhat, harcot hirdetett e tényezők ellen. Tétéles jogszabályaink oly hiányait, amelyek a tudomány akkori állása mellett megszüntethetők voltak, sürgős intézkedéssel megszüntetni kívánta. Megemlítve, hogy a büntetőjog lassú átmeneti korszakát éljük, sürgette azokat az előkészítő munkálatokat, amelyek a bűncselekmények előidező és előmozdító tényezőit felderíthetik és amelyeknek a büntetőjogi rendszer gyökeres átalakítását meg kell előzniük. Végül állást foglalt a büntetésvégrehajtás rendszerének céltudatos kiépítése mellett.*” BERNOLÁK Nándor, *Újabb teendőink...*, i. m., 1.

⁷⁴ BALOGH Jenő, *Fiatalkoriak és büntetőjog*, Budapest, 1909, 251.

⁷⁵ BERNOLÁK Nándor, *A modern büntető politika...*, i. m., 1–11.

*Ha ezt az eszmét véve alapul tekintünk a büntetettek világába, ott nemcsak bűncselekményeket, nemcsak büntetéseket, hanem a büntetettekben embereket is látunk. És e látványra fájdalmat kell éreznie mindenkinek, a ki embertársainak erkölcsi szabadságát szereti és az ember magasabb rendeltetésében hisz. Nemcsak azért, mert a jogi és az erkölcsi rend sérelmét észleli, hanem mert nemesebb életre született embertársának süllyedése tárul szeme elé; nemcsak a bűncselekményben rejlő jogsértést látja, hanem a szegény, elhagyott gyermeket is, a kit erkölcsi romlása ellenállhatatlanul sodor a bűncselekmények fertőjébe; a nyomorult, elbukott leányt, a kit kivetett magából a társadalom s a ki önerejéből soha a becsületesebb emberek közé vissza nem térhet; jobb sorsra hivatott férfiakat és nőket, kikben a bennük is egykor lobogó isteni szikra tüze elhamvadt.*⁷⁶

Az *I. Büntetőnovella* legmarkánsabb változtatása a büntetés feltételes felfüggesztése intézményének és a fiatalkorúak „külön büntetőjogának” megteremtése volt. Ezen hangsúlyos és a tételes jogban is helyet kapó intézmények mellett a modern kriminológiai irányzatok nem hagyták érintetlenül a klasszikus elvekre épülő büntetőjog egyéb területeit sem, melyek megváltozása feltételezte az új jogelveken alapuló jogszabályok alkalmazhatóságát.

Fontos újtásként az *I. Büntetőnovella* tehát gyökeresen átalakította a *fiatalkorúak* büntetőjogi megítélésének elveit, illetve a fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazható büntetőjogi szankciók célját és rendszerét.⁷⁷ Az eddigi szabályozással szemben, amelyben – Bernolák szavai szerint – „a fiatalkorú büntettest néhány napra lezárták, azután kidobták újból az utcára, a hol (természetesen) folytatta életmódját”⁷⁸, az új szabályozás lehetővé tette, hogy a bíró a fiatalkorúak közt nem csak bűncselekményeik, hanem egyéniségük és viszonyaik szerint is különbséget tegyen.

A fiatalkorúakra vonatkozó szabályozás alkalmazhatóságának egyik legfontosabb feltevést az 1913: VII. tc. elfogadása biztosította, amely a fiatalkorúak bíróságának felállításáról szól,⁷⁹ ami „intézményes szervezetet bocsátott a fiatalkorúak kriminalitásának leküzdése szolgálatába; a társadalom, – nem egy, valóban apostoli hevülettel dolgozó, férfiúi irányítása mellett, – készséggel nyújt segédkezet az embermentésnek e szép munkájában.”⁸⁰ Bernolák egyik életcélja valósulhatott meg a tervezete alapján elkészült törvényben.

Részben a veszélyeztetett fiatal és gyermekkorúak védelme érdekében, részben a „gyöngék társadalmi védelme” érdekében jött létre a *patronage* intézménye, mely intézmény hazai létrehozásában – mint láttuk – Bernolák Nándor érdemei kiemelkedők.⁸¹

⁷⁶ Uo., (kiemelés: P. Sz. B.)

⁷⁷ A kérdéssel részletesen foglalkozik KIRÁLY TIBOR, *A büntetőjog...*, i. m., 431–432.

⁷⁸ BERNOLÁK NÁNDOR, *A modern büntető politika...*, i. m., 4.

⁷⁹ A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913: VII. tc.-t Ófelsége 1913. március 31-én szentesítette. A törvényt az Országos Törvénytárban 1913. április 12-én hirdették ki.

⁸⁰ BERNOLÁK NÁNDOR, *Újabb teendőink...*, i. m., 2.

⁸¹ Bernolák szerint a hazai *patronage* tevékenységnek széleskörű jogszabályi alapjai voltak, például: 1901:VIII. tc. 2.§ (állami gyermekmenhelyre felvett hét éven aluli gyermekekről), 1901: XXI. tc. 2.§ (a

Az *I. Büntetőnovellába* – szintén „forradalmi” újdonságként került be a *büntetés feltételes felfüggesztésének*⁸² intézménye, mint a rövidtartamú szabadságvesztés-büntetés pótszere.⁸³ Bernolák álláspontja szerint: „Az egyéniség figyelembevétele szempontjából, nevezetesen a törvényhozásnak arra kell törekednie, hogy az első ízben büncselekményt elkövetett, gyakran csupán megtévelyedett alkalmi büntettek lehetőleg megmentessenek a szabadságvesztés büntetés megélyező hatásától és a rövidtartamú közös fogság rendszerint rontó befolyásától.”⁸⁴ Bernolák és reformer-társai a büntetés feltételes felfüggesztésében célszerűségi és nem büntetésenyhítési eszközt láttak, és az intézmény bevezetését a rövidtartamú szabadságvesztés büntetések ellen folytatott szívós kriminálpolitikai küzdelem első maradandó értékű eredményeként értékelhették.⁸⁵

Bernolák persze a Büntetőnovella sikere ellenére már 1914-ben úgy látta, hogy „elérkezett a büntetőtörvények általános és gyökeres revíziójának ideje [...] Az új kódex vezérgondolata csak az a célszerűségi gondolat lehet, hogy a jogrendet a büntettek egyéniségéhez mért eszközökkel a kriminalitás ellen hatályosan meg kell oltalmazni. E vezérgondolat mellett széles területen az erkölcsi felelősség és az igazságosság alapeszméjén, a beszámíthatóság és a bűnösség kipróbált fogalmain s a büntetésben nyilatkozó megtorlási gondolon kell a kódexnek felépülnie.”⁸⁶

Bernolák Nándor munkásságának kétségtelenül legnagyobb, legmaradandóbb része az *I. Büntetőnovella*, illetve a hozzá kapcsolódó egyéb jogszabályok megalkotásában és kommentálásában játszott szerepe.⁸⁷ Emellett azonban kiemelkedő tudományos értékűnek tekinthető két nagyobb szabású monográfiája, az 1903-ban megjelent *A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból*⁸⁸ és az 1910-ben kiadott *A tévedés tana a büntetőjogban* is.⁸⁹

közsegélyre szoruló hét évnél idősebb fiatalkorúakról), 1907. évi 60.000. számú BM. rendelet (társadalmi intézetekről), 1908: XXXVI. tc. 22.§ (a próbára bocsátott fiatalkorúakról), 24.§ (a javító nevelésről), 30.§ (a fiatalkorúak kísérleti kihelyezéséről), 1908. évi 20.003. számú IM. rendelet (a fiatalkorú letartóztatottak szabadulását követő segélyezéséről) stb. *A Budapesten 1909. szeptember hó 10. és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai*, Budapest, 1909, 9–10.

⁸² A büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése a büntetőjogi reform egyik központi kérdése volt. A témának széleskörű irodalma van és szakmai viták folytak róla 1889–1902 között.

⁸³ A kérdéssel részletesen foglalkozik KIRÁLY TIBOR, *A büntetőjog*..., i. m., 430.

⁸⁴ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye*..., i. m., 186. (kiemelés: P. Sz. B.)

⁸⁵ Bernolák 1914-es értékelése: „Az alkalmi büntettekre ugyancsak a büntető novella behozta a büntetés felfüggesztésének fényesen bevált intézményét.” BERNOLÁK Nándor, *Újabb teendőink*..., i. m., 3.

⁸⁶ BERNOLÁK Nándor, *Újabb teendőink*..., i. m., 11.

⁸⁷ A büntető jogszabályaink gyűjteményének második kötetét, amely az eljárási, szervezeti és hatásköri jogszabályokat tartalmazza (Pécs, 1918) szintén Bernolák látta el utalásokkal és magyarázatokkal. A bűnvádi perrendtartás és novellái későbbi kiadásának (Budapest, 1928) összeállítását szintén az ő nevéhez köthető.

⁸⁸ BERNOLÁK Nándor, *A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból*, Budapest, 1903.

⁸⁹ BERNOLÁK Nándor, *A tévedés tana a büntetőjogban*, Kassa, 1910.

Bernolák a büntetőjog elméleti szakembereként jelentőset alkotott. Mint egyetemi ember nem kerülhette meg azonban kora legfontosabb egyetem-politikai kérdéseit sem. Így bekapcsolódott azon elméleti szakemberek sorába, akik a század első felében a jogi oktatás reformját sürgették.

Az 1914-ben frissen megalakult – igaz hosszú kollégiumi múltra visszatekintő – Jog- és Államtudományi Kar egyik legfontosabb feladata a Kar tanulmányi- és vizsgarendjének meghatározása volt, melynek során – mint már évtizedek óta oly sokszor – újra felvetődött a jogi tanulmányok szükséges reformjának kérdése is. Bernolák – az 1914 őszen a Karhoz intézett vallás- és közoktatásügyi miniszteri kérdések kapcsán – a Karon belüli viták hevében⁹⁰ tanévzáró beszéde témájának is a jogi oktatás és továbbképzés kérdéskörét választotta, sürgetve az 1911-ben megkezdett reformok következetes továbbvitelét.⁹¹ Előadásának két része volt. Az első az egyetemi jogi oktatás szükséges megújulásával, míg a második – valamivel terjedelmesebb – rész a jogi továbbképzés lehetőségeivel foglalkozott.

A jogi alapképzéssel kapcsolatos kiinduló gondolata az, hogy a gyakorlati élet tapasztalatai szerint a jogi oktatás nagy hiányosságokat mutat, amely az ifjúság fogyatékos tudományos készségében, tudományos elmélyedésre képtelenségében, valamint kötelességtudatuk lazaságában mutatkozik meg. Ennek elsődleges okát a leckelátogatások hiányában látja, hisz „*az előadásokra az ifjakknak csak egy része jár.*” A jogi oktatás rákfenéje, hogy a jogászfifjúság tetszésére van bízva hallgatja-e a tanár előadását, „ *vagy pedig csak jól rosszul megválogatott könyvekből, rendszerint igen alacsony színvonalú kompendiumokból*” készül a vizsgákra.⁹² A társadalomban az a felfogás terjedt el, hogy a jogi tanulmányokat az előadások látogatása nélkül is „*igen jól*” el lehet végezni. Márpedig az előadások szorgalmas látogatását elő kell írni és be is kell tartani. A hanyagok százaiért nem fáj Bernolák szíve. Ha ezek a nagyobb leckelátogatási szigor miatt hátat fordítanak a jogi pályának, nem kár értük. Sokkal inkább gondot okoz, ha a tehetséges fiatalok egy része azért nem tud órákra járni, mert „*szegénysorsúként*” kenyérkereső foglalkozással kell fenntartania magát. Ezeket a fiatalokat jól szervezett internátusokba kell összegyűjteni, és így gondoskodni megélhetésükről. Ezen internátusok fenntartásához a tőkét – Bernolák nem egyedülálló véleménye szerint – a jogakadémiák megszüntetése által felszabadult alapokból kellene fedezni. A megoldás az, hogy az „*ifjúság csupán egyetemeken végezhesen jogi tanulmányokat.*”⁹³ Az előadások pontos és szorgalmas látogatása, vala-

⁹⁰ Az 1915. február 23-án tartott kari ülésen megállapított jelentés nyomtatásban is megjelent, de mind ez ideig nem akadtunk a nyomára. A vitában egyébként – saját bevallása szerint több kérdésben – kisebbségben maradt. *A jog- és államtudományi oktatás és továbbképzés reformja*, A Debreczeni m. kir. Tudományegyetem 1915–16. tanévének záró ünnepén felolvasta BERNOLÁK Nándor, A Debreczeni m. kir. Tudományegyetem évkönyve az 1915/1916. tanévről, Debrecen, 1917, 187.

⁹¹ *Uo.*, 186.

⁹² *Uo.*, 188.

⁹³ *Uo.*, 189.

mint a szemináriumokon és gyakorlatokon való pozitív (aktív) részvétel szükséges az egyetemi tudományos képzéshez. A jogi oktatás fellendítéséhez szükséges a tanulmányi rendnek gyökeres átalakítás is. Ehhez szemléletváltásra van szükség: a főkollégiumi rendszer helyett, amely arra készíti a tanárt, hogy évről évre tudományterületének teljes anyagát megismételje, arra kellene törekedni, hogy a speciális, elmélyülést engedő foglalkozások nyerjenek teret. Bernolák „tanrendje” szerint az első évben a hallgatókat az „*egyed tudományágak rendszerével és alapvető elemeivel*” kell megismertetni. „*A második év szolgálja a tanulmányok történelmi és bölcsészeti megalapozását. [...] A harmadik és negyedik évben csak speciál-kollégiumokat tartanánk, önként érthetően monografikus szélességgel és alapossággal.*”⁹⁴ Így a hallgatóság alapos munkához szoknék, mélyebb ismereteket kapna. A tanulmányokat az összes tudományágakra kiterjedő minősítő vizsgálatok zárják, míg a doktori fokozatot „*a tárgyak egy-egy kisebb csoportjára lehetne korlátozni.*”⁹⁵

Talán még merészebb célokat tűz ki Bernolák a jog- és államtudományi továbbképzés tekintetében. Biztosítani kell – ez az alaptézise –, hogy a bírák és közigazgatási tisztviselők „*állandó érintkezésben maradjanak a tudományos világgal.*” Ugyanakkor a továbbképzés hivatott pótolni az egyetemi oktatás számos hiányosságát is. A kor egyes politikusai bár felismerték a jogi továbbképzések szerepét, de az új életviszonyok, a tudományok gyors fejlődése, valamint a joganyag gyors változása megkövetelték a szükségletek és lehetőségek teljes újragondolását.⁹⁶ Bernolák egy nagyon következetes továbbképzési rendszert vázol fel, melynek sarokpontjai a következők. Minden bírónak és közigazgatási tisztviselőnek részt kell vennie továbbképzésen, melyeket országosan nyolc-tíz tanfolyam keretében, hat-nyolc héten át „*a vidék kulturális gócpontjaiban*”, elsősorban az egyetemek székhelyein kell megszervezni. A szaktanfolyamoknak és a tisztviselők általános jogi- és államtudományi képzettségét és tájékozottságát előmozdító tanfolyamoknak logikailag összefüggő, egységes kerek egészet kell képezniük. A jog- és államtudomány minden ágát célba kell venni a különböző tanfolyamokon, elkerülendő a dilettantizmus felületességét. A résztvevők aktív részvétele (eszmeccserék, a gyakorlat és a tudomány találkozása) elkerülhetetlen, s a hatékonyságot nagyban növelheti a szillabusok, irodalmi tájékoztatók és előadások közzététele olcsó, mindenki számára elérhető formában. A hallgatókat a felettes hatáságnak kell kijelölnie, ügyelve a megfelelő rotációra. Az egész továbbképzés irányítását egy központi bizottságra kell bízni, amely munkájába bevonja a társadalmi szervezeteket és egyetemeket biztosítva azonban a továbbképzés tervszerűségét.⁹⁷ Eredményként bizalommal várhatnók, hogy

⁹⁴ Uo., 192.

⁹⁵ Uo., 193.

⁹⁶ Uo., 193–195.

⁹⁷ Uo., 198–205.

„bírói és közigazgatási tisztviselői karunk a közel jövőnek rendkívül fontos és nehéz feladatokat helyesen ismeri fel és jól oldja meg.”⁹⁸

Bernolák Nándor mint büntetőjogász és egyetemi vezető is megállta a helyét. Politikai pályafutása meglehetősen rövidre valamint ellentmondásosra sikeredett, és nem tudjuk pontosan miért nem tért vissza a katedrára. Így őt is azon egyetemi professzoraink között kell számon tartanunk, aki politikai szerepet vállalva elvesztett a magyar felsőoktatás számára. Bizonyosan kiváló ügyvéd volt, de – felkészültsége és odaadása alapján – életének utolsó három évtizedében is jelentősen hozzájárulhatott volna a magyar polgári büntetőjog fejlesztéséhez.

Művei

A semmisségi panasz, Budapest, 1902.

A visszaesés dogmatikai és büntető politikai szempontból, (A kir. m. tud.-egyetem jogi és államtudom. kara által jutalmazott pályamunka), Jogi értekezések, szerk. BALOGH Jenő, Budapest, 1903, X.

ZSITVAY Leó, *A büntető törvénykönyv novellája*, Edvi Illés Károly, Vámbéry Rusztem, Doleschall Alfréd és Bernolák Nándor felszólalásaival, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 248(1905).

A büntető politika és a társadalom kötelességei, Budapest, 1908.

A modern büntetőpolitika és a társadalom kötelességei, Magyar Gazdák Szemléje: A Magyar Gazdaszövetség folyóirata, Budapest, 13(1908).

Büntetőjogi értekezések, szerk. BERNOLÁK Nándor, FRIEDMANN Ernő, Budapest, 1908–1909, 1–7.sz.

A büntetőtörvények és a büntető novella: A hatályban lévő büntető törvények teljes gyűjteménye, összeállította s jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, átnézte s az előszót és a bevezetést írta BALOGH Jenő, Jogi zsebkönyvek gyűjteménye, Budapest, 1909, XIII.

A tévedés tana a büntetőjogban, Kassa, 1910.

DEMJÉN János, *Az 1913. évben alkotott büntetőtörvények. 1. 1913: XXXIV. t.-c., a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról. 2. 1913: VII. t.-c., a fiatalok bíróságáról. 3. 1913: XXI. t.-c., a közveszélyes munkakerülőkről. 4. 1913: XXIII. t.-c., a választójogi büntetőjogi védelméről. A végrehajtási és egyéb rendeletekkel, a miniszteri indokolás felhasználásával*, bevezetést írta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1913.

⁹⁸ Uo., 205.

Büntető jogszabályaink gyűjteménye, I: Anyagi jogszabályok, II: Eljárás, szervezeti és hatásköri jogszabályok, összeállította BERNOLÁK Nándor, Bűnügyi Szemle törvénytára, szerk. ANGYAL Pál, Pécs, 1915–1918, VII.

A jog- és államtudományi oktatás és továbbképzés reformja, A Debreceni m. kir. Tudományegyetem 1915–1916. tanévének záró ünnepén felolvasta BERNOLÁK Nándor, A Debreceni m. kir. Tudományegyetem évkönyve az 1915/1916. tanévről, Debrecen, 1917, 183–206.

A Debreceni m. kir. tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán tartott előadások, sajtó alá rendezte BERNOLÁK Nándor, Debrecen, 1916–1919.

A bűnvádi perrendtartás és novellái, összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta BERNOLÁK Nándor, Budapest, 1928².

Nationalsozialismus in Ungarn, Wien, 1939.